

Solymosi József

**FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON 1848–1849-BEN**

Szerkesztette: Veszprémy László

Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, Budapest, 2013. 175 o.

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Solymosi József főlevéltáros munkájának megjelenésével az 1848–49-es forradalom és szabadságharc történetírásának nagy adóságát törlesztette. A történelmi Magyarország északkeleti részén fekvő négy vármegye (Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros) 1848–49-es története ugyanis eddig a történettudomány fehér foltját képezte. Ez bizonyos szempontból teljesen érthető, hiszen a régió mindvégig mellékhadszíntér volt, az önvédelmi háború sorsa nem itt dőlt el. Ezzel a ténnyel maga a szerző is tisztában van, ugyanakkor joggal hívja fel arra a figyelmet, hogy Északkelet-Magyarország, amely mindvégig a magyar fél háttérországát képezte, fontos szerepet játszott a hadkiegészítésben, a hadiiparban és az alakulatok ellátásában. Fontos hangsúlyoznunk, hogy Solymosi József monográfiája nem a klasszikus értelemben vett helytörténet, hanem elsősorban a régiónak a szabadságharcban betöltött szerepére fókuszál.

A kötet elején a szerző legelőször definiálja az Északkelet Magyarország fogalmát, illetve kitér arra, hogy miért ezt a földrajzi fogalmat használja a vizsgált terület megnevezésére. Helyesen állapítja meg, hogy a napjainkban használatos Kárpátalja vagy Kárpát-Ukrajna megnevezések 20. századi fogalmak, így azok a 19. századra nézve nem alkalmazhatók. Ráadásul nem fedik a négy vármegye területét, hiszen azok egyes részei a Trianoni békeszerződés következtében más országokhoz kerültek.

Solymosi József munkájának tanulmányozása során hiteles képet nyerhetünk a négy vármegye 1848–49-es politika- és hadtörténetéről, az itt kiállított alakulatok történetéről, a régió hadiiparáról, a Munkácsi vár szerepéről, a határ menti összecsapásokról és a Kazinczy hadosztály történetéről. Felvázolja a szerző az általa vizsgált levéltári hátteret és áttekinti a téma historiográfiáját.

A szerző a monográfiájában az alábbi kérdésekre próbál meg választ adni:

1. Mi indokolta a terület mellőzöttségét?
2. Mi az itt tevékenykedő alakulatok jelentősége?
3. A régiót biztosító magyar erők gyengeségét miért nem használták ki az osztrákok?
4. Hogyan értékelhető a Galíciában állomásozó osztrák csapatok teljesítménye?
5. Melyek voltak a Kazinczy hadosztály tétlenségének az okai?

A problémafelvetés után a szerző a négy megye történeti földrajzát mutatja be, illetve felvázolja azok 1848 előtti politikai életét. Itt különösen fontos, hogy kitér az 1846. évi galíciai felkelés közvetlen hatására, illetve arra, hogy a négy megye az adminisztrátori rendszer ellenére mindvégig megőrizte az ellenzékiességét. A régió több akkori követe és tisztségviselője 1848–49-ben nagyon fontos szerepet játszott. (pl. Mihályi Gábor és Eötvös Tamás kormánybiztosok) Emellett bemutatja a szerző a négy megye területén állomásozó császári-királyi soralakulatok összetételét, amelyek a Habsburg monarchia katonai vezetésének gyakorlata alapján zömében idegen kiegészítésűek voltak.

Nagyon pontos képet nyerhetünk a kötet tanulmányozása révén a négy megye közigazgatásának és igazságszolgáltatásának 1848 tavaszán történt átalakulásáról, illetve az első népképviselői országgyűlési választások lefolyásáról. (1848 nyara) Lényeges hangsúlyoznunk, hogy a többségében nemzetiségek által lakott négy megye mindvégig mentes maradt a nagyobb etnikai villongásoktól.

Itt érkeztünk el az első komolyabb fegyveres erő szervezéshez, amelyet az áprilisi törvények hívtak életre. A XXII. törvénycikk rendelkezett a nemzetőrség felállításáról. A nemzetőri szolgálatra kötelezték mindazon 18 és 50 közötti lakosokat, akik vagy a törvény által előírt cenzussal rendelkeztek, vagy értelmiségek voltak. A szervezést azonban nagyban nehezítették a kiképzési és felszerelési hiányosságok és a lakosság bizalmatlansága. Az utóbbiak ugyanis a nemzetőrségben a katonáskodás egyik formáját látták. Solymosi József felhívta a figyelmet arra, hogy már ebben a korai szervezési szakaszban is fellelhetjük a nemzetőri tüzérség nyomait, mivel adatai szerint Máramaros vármegye vaságyúkat ajánlott fel Ugocsának.

A továbbiakban a szerző a honvédség és az önkéntes nemzetőrség szervezési eredményeit vázolja fel. A négy megye honvédújoncait a 9. és 10. zászlóaljukba, míg az önkéntes nemzetőri

szolgálatot vállalókat a szolnoki és aradi táborokba osztották be, azonban ősztől, az önvédelmi háború megindulásától az önkéntesek a megyéikben maradtak.

Ettől az időszaktól kezdve ugyanis — Erdélyhez hasonlóan — a magyar kormányzatnak számolnia kellett a nemzetiségi mozgalmak régióbeli megjelenésével.

Noha korábban — például a máramarosi románok 1848. május 10-én, Szigeten tartott gyűlésükön — hűségnyilatkozatot tettek a magyar kormány mellett, a nemzetiség állásfoglalása — az észak-erdélyi lázadás tükrében — kétséges volt. Nem szabad arról ugyanis megfeledkeznünk, hogy a Karl Urban alezredes, megbízott ezredparancsnok (17. határhozrezred) által szeptember közepétől életre hívott felkelés áterjedt a Szilágyságra, Kővár-vidékre és Szatmár megyére. Számítani lehetett arra, hogy Urban a máramarosi románságot is fel kívánja lázítani. A veszéllyel az első felelős magyar kormány is tisztában volt, mivel még augusztus végén királyi biztosnak nevezte ki Mihályi Gábort. Az utóbbi határhőre egy sor partiumi és észak-keleti megye mellett kiterjedt a 17. (2. román) határhozrezred területére is. Tevékenységét br. Vay Miklós erdélyi teljhatalmú királyi biztossal együtt működve kellett végeznie. Míg a ruszin lakosság — ahogyan Solymosi József helyesen megállapítja — lojális maradt a magyar kormányzathoz, addig a román felkelés Észak-Erdélyből áterjedt a Partiumra és Máramaros megyére. Az utóbbira a szerző is utal, ugyanakkor az erdélyi események ismertetése munkájában elmarad. E téren indokolt lett volna Silviu Dragomir román történész okmánytárának köteteit forgatni, hiszen ezek számos, a máramarosi román mozgalmakra vonatkozó kútfőt is tartalmaznak. (Revoluția Românilor din Transilvania in Anii 1848–49) Ugyanígy fontos lett volna az 1998-ban megjelent, *Szabolcs vármegye 1848–1849-ben* című kötet forrásainak hasznosítása, mivel a kiadvány több olyan iratot is közöl, amely a két törvényhatóság levelezését tartalmazza a Szabolcs által küldött nemzetőri segítség tárgyában. Mihályi Gábor tevékenységének felvázolásánál a szerző támaszkodhatott volna a nemrég elhunyt kiváló erdélyi történész, Csetri Elek munkáságára is. Végül nem önrklámként, de szeretném felhívni a szerző figyelmét e sorok írójának, a Hadtörténelmi Közlemények 2011/1. számában megjelent stúdiumára, amely Erdély és a szomszédos megyék — köztük Máramaros — hadszíntérré válását mutatja be az 1848. évben. Az utóbbi azért fontos, mert Urbán máramarosi novemberi betöréseinek kudarcaihoz csak a román lakosság lojalitása vezetett, hiszen Borsa lakosságát sikerrel lázították fel a megyei kormányzattal szemben, hanem az, hogy a betört egységek inkább népfelkelőkből álltak, így azok visszaszorításához a helyi és más megyei nemzetőri erők is elegendőek voltak. Ugyanakkor a román határhozrezdek és felkelők december 3-i betörésénél érdemes lett volna arra utalni, hogy arra a lehetőséget Katona Miklós őrnagy november 24-i dési veresége idézte elő.

A kötet nagyon fontos és színvonalasan elkészített fejezetét képezi a régió 1848 őszi hadszervezési eredményeit bemutató rész. Őszől ugyanis fontos kérdés volt a régió biztosítása a forradalmi kormányzat számára. Bár azt itt állomásozó soralakulatok többsége ellenséges magatartást tanúsított az Országos Honvédelmi Bizottmánnyal szemben, az utóbbiak rövidesen elhagyták az országot, az-az Galíciába vonultak. Ennek következtében sikerült átvenni az irányítást a munkácsi vár felett, amely ugyan nem volt hadászatiilag jelentős erőd, de kítűnő bázisa lett a későbbi haderőszervezésnek, hadiiparnak és határvédelemnek. A továbbiakban Solymosi József bemutatja a régióban szervezett magyar alakulatokat. Ezek közül kiemelkedett az 1848 szeptemberétől felállított 21. honvédszászlóalj, amelybe számos ruszin nemzetiségű újonc is belépett. Emellett fontos megemlítenünk a megyei önkéntes nemzetőri alakulatokat, melyek a rendfenntartásban és a határőrzésben meghatározó szerepet játszottak. (pl. beregi önkéntes század) A szerző utal arra, hogy a régióból sokan beálltak 1848-ban Újházy László kormánybiztos Pozsony megyei vadászcsapatába.

Érdekes színváltást képezik az északkelet-magyarországi történéseknek a Galíciából beszi-várgó lengyelek ügye, akikből már 1849. január elején önálló alakulatot kívántak felállítani. 1849. január 10-én Mieczyslaw Woroniecki őrnagy érkezik Máramarosba, őt azonban rövidesen Erdélybe vezénylik. Ezt követően Henryk Rembowski őrnagy próbálkozik meg az alakulat-szervezéssel, az ő csapatába 300 ruszin újonc is beállt. Rembowskival azonban sok probléma volt, fegyelmezetlenségét és engedély nélküli galíciai betöréseit a magyar hadügyi vezetés nem sokáig tolerálta és hadbírság elé állították.

Az 1849 tavaszától meginduló újabb szervezési folyamatban a régióban alakult meg a 91. (Bereg), 105. (Máramaros) és a 106. honvédszászlóalj. (Ung) Emellett a térség lakossága adta az 1. honvéd vadászrezdek 7. osztályának állományát. Nem szabad azonban megfeledkeznünk az önkéntes nemzetőrségekről sem, melyek közül kiemelkedett Dercsényi István kapitány lovas száza-

da. Végül a szerző ismerteti a 19. hadosztály (Kazinczy Lajos ezredes hadosztálya szervezésének eseményeit).

Északkelet-Magyarország — tekintettel arra, hogy mindvégig a magyar kormányzat igazgatása alatt állt — nagyon fontos szerepet játszott a szabadságharc gazdasági hátterének biztosításában. Míg 1848 őszéig elsősorban önkéntes felajánlások történtek a „haza oltására”, addig októbertől az önvédelem anyagi-technikai biztosításáról a régióknak magának kellett gondoskodnia. A Munkács környéki vasbányák és a városban lévő kohó lehetőséget teremtett a lőszer- és löveggyártáshoz. Máramarosban, Kabolapolyánán pedig már nagyon korán, 1848 őszén megindult az ágyúkészítés. Ennek bemutatásánál indokolt lett volna a neves erdélyi történész, Bözödi György kiváló tanulmányára támaszkodni, amely helyi források feldolgozásával mutatja be az 1848–49. évi máramarosi fegyvergyártást. (Bözödi György: A máramarosi fegyvergyártás 1848–49-ben. In: Székely századok. Történelmi tanulmányok. Csíkszereda, 2002. 221–233.) A lőszerkészítés pedig a már említett Munkácson, Kabolapolyánán és Turjaremetén folyt. Emellett – Szabolcs megye megrendelésére lőfegyver-, pontosabban puskakészítés folyt az Ung megyei Felsőremetén.

A következő nagyobb tematikai egységben a szerző a galíciai határvédelem megszervezését és az itt folytatott harcokat mutatja be. Solymosi József helyesen mutatott rá arra a tényre, hogy a galíciai fő-hadparancsnokság a rendelkezésére álló erővel sokkal nagyobb teljesítményre is képesebb lehetett volna a betörései által. A passzivitás okai többfélék lehettek. Egyrészt maga Galícia parasztfelkelései és forradalmi mozgalmai által egy forrongó tartomány volt. Másrészt úgy tűnik, mintha a császári hadvezetés nem rendelkezett volna megfelelő hírszerző háttérrel a régióban. Betöréseiket — noha erősebb, kiképzettebb alakulatokkal hajtották végre — képtelenek voltak kiaknázni. Itt azonban érdemes lett volna párhuzamot vonni az 1849. február eleji észak-erdélyi történésekkel, azaz Karl Urban ezredes és a bukovinai császári erők kétszeri sikeres betörésével. Az utóbbit ugyanis a galíciai főhadparancsnokság alárendeltségébe tartozó bukovinai császári alakulatok hajtották végre, mégpedig oly sikerrel, hogy a magyar hadvezetés egyelőre kénytelen volt félretenni a Nagyszeben elleni támadás tervét. Maga József Bem vezérőrnagy vonult Ignaz Dammwalden von Malkowsky altábornagy ellen. Bár az utóbbinak megvolt a lehetősége a sikerre, Wilhelm von Hammerstein-Equord lovassági tábornok, galíciai fő-hadparancsnok a február 23-án kelt levelében egyenesen leváltással fenyegette meg őt, ha nem vonja ki csapatait Észak-Erdélyből, mivel attól félt, ha a magyar csapatok Máramaros felől betörnek Galíciába, nem tud velük szembe kellő számú erőt állítani. Azaz Hammerstein túlértékelte az északkelet-magyarországi magyar katonai kapacitás teljesítőkéességét és lehetőségét. Ettől függetlenül a későbbiek folyamán mégis hozzájárult a Barco-dandár betöréseikhez, amely — a nagyobb létszáma, jobb felszereltsége és kiképzettsége ellenére — nem tudott eredményt felmutatni, sőt az 1849. április 21-én vívott podheringi ütközetben alulmaradt a nála gyengébb honvéd és nemzetőr alakulatokkal szemben. Az ütközetben kiválóan működött a honvédtüzérség, de a honvédek is keményen helytálltak. Válaszcspapásként Riczkó Lőrinc százados betört Galíciába és feldúlta Wolosate községet. Akcióját azonban felsőbb utasítás nélkül hajtotta végre, így az értelmetlen pusztításért Kossuth — Eötös Tamás kormánybiztos jelentése nyomán — hadbírósaí eljárást indított Riczkó ellen.

Szintén alapos elemzés során nyerhetünk képet a munkácsi vár 1848–49-es szerepéről és jelentőségéről. Komoly eredménynek tekinthető, hogy az erődöt a parancsnok Franz Laube őrnagy „aknamunkája” és az idegen kiegészítésű alakulatok ellenszenvé ellenére is sikerült biztosítani a magyar kormányzat számára 1848 októberében. Az utóbbiban meghatározó szerepet játszott Eötös Tamás kormánybiztos és nemzetőr őrnagy. Ezt követően — Franz Schlik altábornagy betörése miatt — rövidesen elrendelték a vár megerősítését és tüzérséggel való ellátását. Itt a szerző hangsúlyozza, hogy a lövegek és azok lőszer javadalmazása a fentebb már említett helyi hadiüzemekben készült. Bár az erőd egy komolyabb ostromot még így sem bírt volna ki, de hadászati bázisnak kiváló volt, emellett biztos pont volt a határvédelem szempontjából. Ennek legfőbb bizonyítéka, hogy a vártüzérség részt vett a podheringi ütközetben és komoly szerepet játszott a győzelem kivívásában. 1849. január 15-én a várparancsnok Mezőssy Pál százados lett, aki Munkácsot hadi- és élelmékészlettel töltötte fel. Ebben az időszakban kezdte meg a működését a várkórház is. Júniustól a vár a Kazinczy hadosztály törzsének központja volt, majd annak elvonulása után (június 29.) Mezőssy tovább erősíti a várat és készül a sikeres védelemre. Erre szükség is volt, mivel az orosz csapatok augusztus 16-án körülférték Munkácsot és megadásra szólították fel a várőrséget. Emellett megküldték Görgei Artúr vezérőrnagy Kazinczy Lajos ezredeshez írt, kapitulációt javasoló levelét. Ennek ellenére a vár haditanácsa elutasította a fegyverletételt, fegyverszünetet kötöttek a cári csapatokkal és 3 tisztek küldtek tájékozódni. Ezzel egyidejűleg megér-

kezett Görgei Mezőssyhez Nagyváradról írt levele (augusztus 24.), melyben a várórséget megadásra szólítják fel. Ennek hatására, illetve a beérkező tisztek jelentése nyomán a várórség augusztus 26-án feltétel nélkül megadta magát.

Szintén fontos fejezetét képezi a kötetnek a 1849 júniusától, Ung, Bereg és Máramaros megyékben alakított Kazinczy hadosztály története. Kazinczy Lajos ezredes rövid idő alatt komoly eredményeket ért el az új alakulatok szervezésében, valamint felismerte a hadianyaggyártás fontosságát. Az már a magyar hadvezetés hibájának tekinthető, hogy a hadosztályt nem vonták be az erdélyi harcokba, az augusztus elejéig elsősorban a határvédelmet biztosította. Kazinczy viszonylag későn, augusztus 6-án indult el Munkácsról Erdély felé, majd rövidesen egyesült a visszavonuló kolozsvári és székelyföldi hadosztályok maradványaival. Végül augusztus 25-én kapitulált Zsibónál.

A kötet végén Solymosi József a kutatási eredményeit az alábbiak szerint összegzi:

- A régió komoly szerepet játszott a haderőszerzésben és a hadiiparban.
 - A közigazgatás kiválóan működött, így a nemzetiségek lojalitását is sikerült biztosítani.
 - Munkács várának biztosításával és megerősítésével sikerült egy kiváló hadművelési bázist létrehozni mind a határvédelem, mind a haderőszerzés és hadiipar számára.
 - Bár a galíciai császári erők létszáma is messze elmaradt a tartomány biztosításához szükségesétől, a 3600 fős Barco dandár tehetségesebb parancsokkal eredményt is fel tudott volna mutatni.
 - Bár Kazinczy Lajos ezredes a hadosztály rövid időn belüli létrehozásával komoly teljesítményt ért el, alakulatainak kiképzettsége és felszereltsége messze elmaradt a kívánatostól.
- A kötetet létszámkimutatások, hadrendek és térképek, valamint személynév- és helynévmutató zárja.

Záróképpen megállapíthatjuk, hogy a recenzens csak elismeréssel tud nyilatkozni a kötet szakmai színvonaláról. Solymosi József munkája hozzájárul az 1848–49-es szabadságharc történetének alaposabb megismeréséhez, szilárd alapot nyújtva a későbbi összefoglalások és szintézisek szakmai hátteréhez.

Süli Attila

Kovács István

BEM TÁBORNOK, AZ ÖRÖK REMÉNYEK HŐSE
Magyar Napló, Budapest, 2014. 350 o.

Jelen recenzió három szempontból kívánja bemutatni Kovács István legújabb Bem tábornokról szóló könyvét. Először is megkísérli elhelyezni a könyvet a szerző eddigi munkásságában, összevetve azt korábban írott Bem-életrajzaival. Másodsorban, immár a műre mint önálló munkára tekintve annak stílár- és tartalmi összefoglalóját kívánja nyújtani, kiemelve annak stílusát, főbb csomópontjait, szerkesztési elveit és forrásait. Végül a harmadik szempont annak eldöntése lesz, mennyiben felel meg a könyv a szerző saját, az előszóban feltett kérdésére.

Noha Kovács István az előszóban 1968-as erdélyi útját említi a Bem tábornokról szóló könyv megírásának fő motivációjaként, már több mint egy évtizeddel korábban, 1954-ben letett egy hatalmas monográfiát az asztalra e tárgyban (*Kovács István: Bem József (Hadtörténelmi Intézet, 1954)*). A Hadtörténelmi Intézet felkérésére írott mű Bem életét kilenc szakaszra osztva tárgyalta. Elsősorban a hadi eseményekre koncentrált, azokat fejtette ki bőséges forrásanyag felhasználásával, természetesen az akkor uralkodó marxista szellemben. Negyedszázaddal később ennek egy rövidített, csak az erdélyi és bánáti vonatkozású részeket tartalmazó, kevesebb idézettel dolgozó változatát a Zrínyi Katonai Kiadó jelentette meg (*Kovács István: Bem a magyar szabadságharcban Zrínyi Katonai Kiadó, 1979*). A szerző következő, 1983-as Bem-életrajzában (*Kovács István: Így élt Bem József (Móra, 1983. Második kiadása: Kovács István: Bem apó. Kaláka, 1999)* — feltehetően részben a fent említett erdélyi út, részben a kiadói szándék hatására — azonban már másféle megközelítést alkalmazott: regényszerűvé, emberközeli formálta az életrajzot, s a „száraz” hadtörténelmi adatok helyett inkább találó életképeket, jellemzéseket sorakoztatott fel, immár bőséges képanyaggal is kibővítve a művet.

Ez a változat szolgált alapul a recenzió tárgyát képező könyvhöz, amely az előbbi anyagát átvette, és azt további, nem hadtörténelmi tárgyú anyagokkal bővítette. (A sorozatos változtatá-